

a gyógyítás motívuma is kimutatható. A kaukázusi, a balkáni, valamint a Dráva menti horvát anyag párhuzamai – túlvilági mágikus utazás, termésrablás – nem mutatható ki a magyar anyagban. Valamint a bal lábra való állás motívuma, egyedül csak a Dráva menti hiedelmekben és népi imádságokban fordul elő. Az analógiák egybecsengése nem tekinthető véletlennek, ugyanis a növényi termés és a vele kapcsolatos mitológiák, hozzájuk kötődő meghaló és feltámadó istenek képzetének meglelte bemutatott anyagunkban körvonalazódik leginkább. A felsőszentmártoni és a drávasztári vedovnyákok falujuk védelmére szolgálnak, hasonlóan a zduhácsokhoz, akik a nemzetség őrzői.

Frankovics György-

Húsvéti locsolás és a moldvai csángómagyarok

A néprajzi szakirodalom szerint a moldvai csángók körében ismeretlen a húsvét hétfői locsolódás szokása. A moldvai katolikus települések többségében ez így is van. A Tázló és a Beszterce menti, valamint a Bákótól délre eső, Szeret folyó melletti falvakban élő csángók egyáltalában nem tudnak arról, hogy valaha is locsolták volna egymást húsvéthétfőn.

Újabb vizsgálataim azonban arról győzték meg, hogy a népszokás hiányát korántsem általánosíthatjuk Moldva teljes magyar népességére.

1. Romántól északra, néhány magyarul már legalább két emberöltő óta nem beszélő csángó faluban, idős emberek úgy emlékeznek, hogy szüleik, nagyszüleik idején, tehát a korábbi századfordulón, esetleg a XIX. század végén, húsvét hétfőn locsolták egymást a fiatalok. Burjanesten *kofával* (cofă = fából készült vízhordó edény) öntözték a lányokat, a legények pedig *buszujok* (bazzalikom) virágot vittek magokkal. Hasonlóképpen emlékeztek Dzsidaifalván és Buteában is.

Ezek az „északi csángóktól” származó adatok azonban meglehetősen gyérek és bizonytalanok, bár a *buszujok virág* előfordulása – mint később látni fogjuk – nem lehet merő véletlenség, hiszen a Tatros menti székely falvakban is ezzel „permetezik” „vízbevető hétfőn” a lányokat.

A kérdés mindenestre alapos további utánajárást és ellenőrzést igényel.

2. Azonban a Tatros melletti *Bohánában*, *Diószegen*, *Szításon*, *Szülőhegyen*, *Tatrosvásáron* és *Újfaluban*; valamint a kissé távolabb fekvő *Vizanteán*, néhány évtizeddel ezelőtt még elevenen élő szokás volt, hogy *vízbevető hétfőn* a legények megöntözték a lányokat. Ezekben a falvakban az 1950-es években, de szórványosan még az 1960-as években is, húsvét másodnapján *vízbevetni* jártak a legények. Tatrosra már az *első verekedés* (I. világháború) után elhagyták a szokást, de emléke az 1970-es években még élt az idősek emlékezetében. A katolikus vallású magyarok mindenhol hangsúlyozzák, hogy az ortodox vallású románok soha nem locsolódtak.

Mi is történt ezekben a falvakban vízbevető hétfőn?

A húsvétvasárnap szokásos *korindálásból* (köszöntésből) már kinőtt, 12–14 esztendősnél idősebb, legényszámba menő, 14–18 éves fiúk gyűltek össze húsvét hétfőjének reggelén, 10–12 fős csoportokba. Vettek egy-egy *kártya* (vízhordó faedény) vizet, egy-egy csomó *buszujokot* és indultak. Általában minden házhoz bementek – amelyik nem volt *békolcsolva*, ahová *bécsapták* (beeresztették) őket. Például egy Szitás nagyságú faluban – ahol az 1930-as években 40 család élt – az emlékezet szerint 8–10 csoport legény járta a házakat, ami azt jelenti, hogy egy-egy csapat több családot is fölkeresett. *Köszöntőt* mondtak és a vízbe mártott *jóbüzű buszujokvirággal* vizet hintettek a család minden tagjára. A bazzalikomnak erős illata van, így megvalósult a szagos vízzel való öntözés. A visszaemlékezések szerint nemcsak a lányos házakhoz mentek, hanem mindenhova, de persze amikor még 8–10 gyermek volt minden családban, csaknem biztosan akadt köztük nagylány is. Ám megöntözték az „*öregforma fehérsnépet*” is, ahogy Diószegen mondták.

A XX. század első felében a bazsalikkommal való vízhintés volt a húsvéthétfői locsolás általánosabb formája. De ismeretes volt ennek rusztikusabb módja is, amikor annak rendje és módja szerint nyakon öntötték a kiválasztott személyt, mégpedig mindig egy-egy nagylányt, különösen, ha az ki is provokálta magának. „Kártyákból es öntözték – emlékszik egy szitási ember –, de az nem éppen volt bécsiületes dolog. Volt olyan is, hogy a lány felfutott a hujuba, s elbűtt. De az még rosszabb volt, mert ha mekkapták, akkor csúful összeöntözték. De még olyan is volt, hogy a lányok mentek fel az istállóhujjába, töltötték meg a csebreket vízzel, s öntötték a köllekre le.”

Vizanteán így emlékeznek a húsvéthétfői locsolásra. Az 1930-as években „hozzám is jöttek – mesélte Csobotár Mária – mikor leány voltam. Tanítottak mámmókáim: mámmámé, ha eljönnek a legények, ne legyetek buták. Kikértek minket apántól, anyántól, azok kiengedtek az ográdába, s ott megöntözték a legények. Kártyákból öntözték, vízzel. Én rákapaszkodtam egy legénynek a szíujára, s nem tudot lerázni, ő is kapott. Mind kiabált a többieknek: ne öncsetek te, ingemet öntötök. Utána én is meg kellett változzak, de ő es. De amelyik lány ügyetlen volt, annak egyik legény megfogta az egyik kezét, a másik a másikat, s úgy megöntötték, meddig nem tudott szuszogni. Azt mondták, amelyiket megöntözték, azt nem járja a betegség.”

Az öntözésért és a jókívánságokért a legények veres – régebben esetleg megírt – tojást kaptak a lányoktól. Ha elfogyott a veres tojás, adtak fehérét, nyersert is. Esetenként itallal is megtisztelték őket. Mikor végeztek, a legények elosztották egymás között a kapott tojásokat, s ha gyűlt, akkor a pénzt is.

Amikor még általános volt vizebevető hétfőn a locsolás, olyan csekély lélekszámúak voltak ezek a falvak, hogy egy-egy csoport legény az egészet végigjárhatta. Más falvakba azonban nem mentek, még ha egyébként szoros kapcsolat volt is a két település között. Más faluba még a szeretőjét sem ment át megöntözni a legény.

3. Amikor a legények beköszöntöttek egy-egy házhoz, verset is mondtak. Ezek szövegére azonban ma már csak igen kevesen emlékeznek, sokszor csak töredékesen tudják elmondani.

Vizanteán a locsolkodó legények a következő köszöntőt mondták: „Hála legyen Szentúrístemnek, megérjük Krisztus urunk feltámadását! Látom én, a városban öntözik egyik a másikat. Kannákkal öntözik: nem leszen ékesség, kártyával öntözik: úgy legyen békesség...”

Tatrosvásáron már az 1960-as évek végén is csak az idősebbek emlékezetében élt a köszöntő szövegének két változata:

*Ma vízbevető hétfő,
Nekünk es úgy tetszik.
Járjuk az uccákat,
Öntözzük egyik a másikat kártyával.
De münk nem öntözzük kártyával,
Öntözzük kancsócskával.
Öntünk embert, öntünk lját,
Gazdát, gazdasszonyt,
Piros tojást várjuk,
Azt is a párjával!*

A másik vers pedig így szól:

„Szerencsés jó reggelt aggyon az Isten Kenteknek! Hála Istennek, hogy megérhettük Krisztusnak feltámadását, és átálléhattünk a másodnapjára, hogy ma, vízbevető hétfőn lássuk egymást.

*Öntözzük az uccákat,
Nem öntözzük kannával,
Hanem öntözzük kártyával.
Nem es mint a zsidók,
Elmúlhadhassák.
Édes gazduram, gazdasszonyom!
Azt hallottam, hogy valami oltován csemeték
Volnának magiknál.
Úgy kéne, hogy megöntözzük;*

*Hogy ebben az esztendőben
jobban újuljanak!*

S akkor öntözték az életben mindenkit, leginkább a lányokat. S aztán kaptak, amit kaptak. Kaptak veres tojást."

Szításon még 2000-ben is többen voltak, akik – ha töredékesen is – emlékeztek a húsvéthétfői locsolóversre. De a legteljesebb formában az 1928-ban született Bucsak Mária tudta elmondani:

*„Szerencsés jóreggelt aggyon az Isten.
Hála legyen, megértük Krisztus urunk feltámadását
Örömmel, egészséggel.
Mind átálléphettünk vízbevető hétfőre.
Immár a tavasznak eljött kezdése.
Magikhoz jöttünk éjféletűnkre.
Harmatot öncsünk.
Harmatot nem öntünk.
Nem virágzik szépet, jövőendőben.
Lássuk uccákon egymást.
Kártyával üncsük: nem leszén díszesség;
Kannával üncsük, úgy leszén díszesség.
Meg es öntözzük, csak eladassék.”*

Ezek az adatok, különösen a buszujokvirággal való öntözéskor elmondott köszöntők és a versek, mindenesetre azt mutatják, hogy a Moldvában élő katolikus csángómagyarok legalábbis egy részének körében, elsősorban a Tatros alsó folyása mentén, a XX. század első felében még elevenen élő gyakorlat volt a vízbevető hétfői leánylocsolás. Azt is tudták, hogy ennek egészségmegőrző szerepe van. Az a körülmény, hogy a húsvéthétfői locsolás szokását ismerő települések Erdélyhez viszonylag közel találhatóak, felveti a gondolatot, hogy esetleg a Kárpátokon túlról a közelebbi múltban, talán a XIX. század második felében átszivárgott jelenségről van szó.

4. Témánk szempontjából fontos, hogy azok között a helyek között, ahol hangsúlyozzák a húsvéthétfői locsolás szokásának hiányát, szerepel a bukovinai Andrásfalva, valamint a múlt század végén, ugyancsak Bukovinából kirajzott Déva úgynevezett „csángótelepének” lakossága. „Az andrásfalviak nem szoktak locsolkodni” – olvassuk a közülük való szerző, *Sebestyén Ádám* írásában, majd így folytatja: „Az öregek nem emlékeznek, hogy lett volna a maihoz hasonló locsolkodás. De az I. világháború után már előfordult, szórványosan. Nagy a valószínűsége annak, hogy a háborúból hazatérő katonák hozták magukkal a szokást. »Ha az utcán mént egy lejján, a legények háturról odaoroszodtak, s egy kandér, vaj esébér vizet a nyakába lottyjintottak«. De a locsolkodás nem vált általánossá, csak az utcán terjedt szórványosan, a házakhoz nem ment locsolkodni senki.”

5. A húsvéthétfői locsolkodás egyik fontos eleme a köszöntő. Az általánosan ismert, újabbkeletű, egyre gyermetegebb versikékkal szemben a hagyományos húsvéthétfői köszöntők esztétikailag is értékesebb, esetenként rítuselemeket is tartalmazó népköltészeti termékek voltak. Ennek ellenére – amint azt *Tátrai Zsuzsanna* találóan megállapítja –, nem a köszöntés volt a szokás lényege, hanem a locsolás.

Az utóbbi száz esztendő során mindkét szokáselem jelentős változáson ment keresztül. A locsolás a XIX. század végén, helyenként még a XX. század első felében is erőteljes, esetenként kegyetlennek tűnő, mondhatni rurális esemény, amint *Bálint Sándor* írja: „a profán ünnepi öröme, elsősorban a fiatalságnak ünnepe”. A barcasági Apácán „csurommá öntözték a lányokat” – közli *Seres András*. A Mátra vidékén a patakba állított leányokra „vederszám locsolják a vizet”, de még Rákospalotán is az volt a szokás a XX. század első évtizedeiben, hogy a lánnyal „megöltelték a kútágot és úgy öntötték rá 5–6 rocska vizet” – amint arról egy 1914-ben megjelent közlés tudósít.

Amikor a néprajzkutatók még könnyen írták le az ősi szót, bizonyos mértékben joggal használták ezt a jelzőt a néhány – legalábbis látszólag – erőszakos elemet is tartalmazó, bár az „áldozatok” számára bizonyára igen kellemes eseményre. Nem véletlen tehát, hogy a „hús-

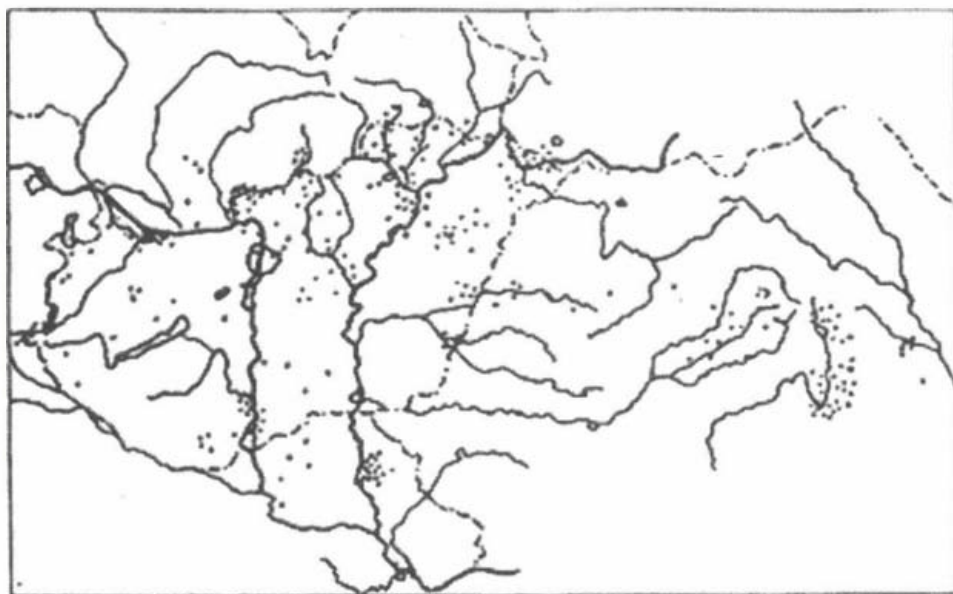
véthétfői locsolás – Szendrey szerint – ősi formáját”, aminek lényege a lányoknak patakban, kutak vizében való megmártása, *vízbevető*, *vízbehányó hétfőnek* nevezték. Így szerepel a szokás legelső, XVI. századi említése óta, egészen addig, amíg a XX. század elején, közepén föl nem váltotta az *urbánusabb*, polgári változat, a szagos (szappanos, kölnis) vízzel való öntözködés. Ez a folyamat Budán például már a XIX–XX. század fordulóján lezajlott, heves rosszallást váltva ki némelyekből, felhányva, hogy „a húsvéti öntözés koldulássá fajult, patikában vesznek szegényebb gyermekek gyszóvizet, s betolakodnak a házakhoz”.

Számos átmeneti megoldás is született a szokással kapcsolatosan: a Bódva vidékén csak „jó időben” locsoltak vödörből az udvaron, „rossz időben” bögréből öntöztek a házban. Losonc környékén már a XX. század legelején ügyeltek arra, hogy csak az első harangozásig locsoljanak, az után már illetlenségnek számított, ha leöntötték a lányt. A Sóvidéken a II. világháború után kétféle módon locsoltak: kölnis- és kúti vízzel, ez utóbbiak voltak a „vizesek” – írja Barabás László.

Lassan a *vízbevető*, *vízbehányó* kifejezés is feledésbe merült, már inkább csak a köszöntő versekben élt tovább. A beregi Tiszaháton a XX. század első felében például a *vízöntő hétfő* kifejezés szerepel a Tarpán és a Fehérgyarmaton az 1960-as évek elején gyűjtött köszöntőben:

„Ó, hála Istennek, hogy elhozta a húsvétot
Vízöntő hétfőn buzognak már a források...”

Az ország középső vidékein (Szatmár, Borsod, Bihar, Heves, Szabolcs) az 1930-as években gyűjtött rigmusokban az „öntöző hétfő” kifejezés szerepel. A *vízbevető*, *vízbehányó hétfő* formára csak a mátravidéki palócoktól, valamint Kászonból, Háromszékből és a Barcaságból vannak adataink. Nagyon tanulságosak azok az 1895 és 1948 között feljegyzett köszöntő versek, amelyek egyértelműen tükrözik a népszokás „polgárivá szelídülésének” folyamatát, vagyis azt az értékrend váltást, amikor a vödörrel (= *kártyával*) való, immár durvának, elavultnak, tisztességtelennek tartott öntözést felváltotta az előkelőbb, úriasabb – úgymond „ékesebb” –, bögrével, kannával történő locsolás. Ez a formula valaha elterjedtebb lehetett, mert ismerjük a szat-

A húsvéti locsolás népszokásának földrajzi elterjedtségére vonatkozóan a publikált, valamint a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában lévő kéziratos források alapján úgy tűnik, hogy – legalábbis az utóbbi száz esztendőben – szinte az egész magyar nyelvterületen ismerték és ismerik ezt a népszokást. A mellékelt térképen szereplő előfordulások inkább azt jelzik, hogy hol gyűjtötték, s nem pedig hogy hol ismerték a jelenséget. Jó példa erre, hogy a moldvai csángók köréből eddig nem volt egyetlen ismert adat sem a húsvéti locsolás szokásának meglétére.

mári Nagyből is: „Ha dézsából öntöm, nem leszen békesség / Ha pohárból öntöm, úgy leszen békesség.”

Ezen kívül a Székelyföldön, különösen annak keleti részén ismerték általánosan ezt a jellegzetes szókapcsolatot. Háromszéken a XX. század elején általánosan, de még a század közepén is használatos a „Kártyával nem öntöm, mert az nem tisztesség / Ha kannával öntöm, úgy leszen ékesség...” szöveg. A XIX. század végéről, Kászomból való egy szép, teljes változat:

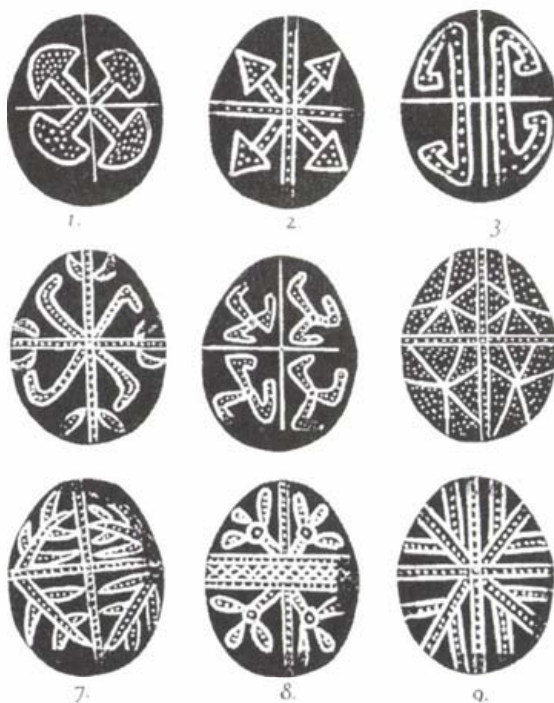
„Ha nekem úgy tetszik vízbevető hétfő,
látom az uccákon, hogy egymást öntözik.
Én is elindul(n)ék, ha tudnám a módját.
Nem kártyával öntjük, mert az nem tisztesség,
Ha kannával öntjük, úgy leszen ékesség.
Még is öntözzük, csak légyen csöndesség,
Nem is erősen, csak elé adassék.”

(Kászonyújfalu. Ambrus János kézírata, 1895.

(Bartók–Kodály: Magyar Népzene Tára II. Bp. 1953. 184.)

Ezek a szövegváltozatok azt jelzik, hogy valószínűleg a XIX. század vége felé kezdődött, és a XX. század első felében fejeződött be a húsvéthétfői locsolkodásnak az a szelídülése, ami a versekben tükröződik. A kászoni és a háromszéki szövegváltozatokban pedig nem nehéz fölismerni a Moldvában, a Tatros völgyében megismert köszöntők párhuzamait, ami arra vall, hogy azok valóban a XIX. század második felében kerülhettek át a Kárpáton.

Halász Péter

Néhány moldvai írott-tojás (Eröss Mónika rajza)

1. Csiperkés (Külsőrekecsin), 2. Lapátos (Külsőrekecsin), 3. Csobánhorgos (Külsőrekecsin),
4. Csobánhorgos (Külsőrekecsin), 5. Vesztett út (Külsőrekecsin), 6. Csillag (Külsőrekecsin),
7. Búzafejes (Somoska), 8. Récelábas (Somoska), 9. Récelábas (Klészse).